

ფრაზეოლოგიური ერთეულების ზოგადი დახასიათება

სიტყვების საშუალებით მეტყველებაში წარმოიქმნება სიტყვაშეთანხმებები (შესიტყვებები) და წინადადებები. აზრის გამოხატვისას, ვალაგებთ სიტყვებს ჩვენი ნება-სურვილით. თუმცა, ვითვალისწინებთ კონკრეტული ენის გრამატიკულ წესებს, გამონათქვამის პირობებს და საკუთარი მეტყველების ჩვევებს. უნდა აღვნიშნოთ, სიტყვაშეთანხმებებისა და წინადადებების წარმოქმნა და ორგანიზება ხდება მეტყველების პროცესში. ამაშია მათი ძირეული განსხვავება იმ სიტყვებისაგან, როლებიც წარმოქმნილია რა ენობრივი ერთეულებით, გამოთქმისას კვლავ იწარმოება. ნებისმიერ ენას გააჩნია მდიდარი, მაგრამ მაინც შეზღუდული სიტყვების მარაგი, ხოლო თავისუფლად ორგანიზებული სიტყვაშეთანხმებების რაოდენობა, პრაქტიკულად, უსასრულოა. თუმცა, თუ ყურადღებით დავაკვირდებით, ენაში ადვილად შევამჩნევთ სიტყვაშეთანხმებების საკმაოდ დიდი რაოდენობის ჯგუფს, რომლებიც გახდნენ თავისებური მყარი ფორმულები და ენის მკვიდრთა მიერ თითქმის უცვლელად გამოიყენებიან წინასწარ მოცემული ფორმით. ასეთი შესიტყვებები (სიტყვაშეთანხმებები) მეტყველების პროცესში კი არ წარმოიქმნება, არამედ გამოიყენება მზა სახით, როგორც ბლოკები - მშენებლობაში. მაგ.: ესპანურ ენაში ასეთი ლექსიკური ერთეულებია: luna de miel (თაფლობის თვე), cabeza de turco (განტყვევის ვაცი), niño gótico (პეწენიკი, პიჟონი, ქარაფშუტა), alhaja con dientes (მუქთამჭამელი, მუქთახორა), caballo del vapor (ცხენის ძალა), tomar de las Villadiego (მოკურცხვლა, მოუსვა მთელი ძალით), dar calabazas (ცივი უარით გასტუმრება, საქმროსათვის უარის თქმა), irse al pardo (ფერის დაკარგვა, გაუფერულება, გახუნება), cometer figuras (ორატორობა, მწერმეტყველება), poner en libertad (გათავისუფლება, თავისუფლებზე გაშვება), dar susto (დაშინება, შიშის მოგვრა), de pelo en pecho (გულადი, მამაცი, ძლიერი, უშიშარი), de tres pepinos (ჩვეულებრივი, საშუალო, რიგითი), sin par (შეუდარებელი, უბადლო, სწორუპოვარი), en un abrir y cerar de ojos (თვალის დახამხამებაში), a puerta cerrada (დახურულ კარს მიღმა, საიდუმლოდ, მარულად, ფარულად), a pie juntillas (შეუპოვრად, უდრეკად, დაჯერებულად), este cura (თქვენი მონამორჩილი ანუ “მე”), cada quisque (ყოველნაირი, ყოველგვარი), por Dios (თუ ღმერთი გწამს, ღმერთო ჩემო), a pesar de (მიუხედავად იმისა, რომ), a causa de (გულისათვის, მიზეზით, იქიდან, გამო) და ა. შ. აღნიშნული გამონათქვამები, სიტყვებთან ერთად შეადგენს ყოველი ენის მკვიდრთა აქტიურ და პასიურ ლექსიკურ მარაგს.

ენათმეცნიერებაში განასხვავებენ ორი ტიპის სიტყვაშეთანხმებას. მეტყველებაში ორგანიზებულს უწოდებენ **თავისუფალს ანუ ცვალებადს**. მათში შემავალი სიტყვები ინარჩუნებენ თავის დამოუკიდებელ მნიშვნელობას, რომელთა ერთიანობაც სიტყვაშეთანხმების ძირითად აზრს წარმოადგენს. სიტყვაშეთანხმების მეორე ტიპია - **ფრაზეოლოგიური ანუ მყარი**. ისინი დამკვიდრებულია ენაში და მეტყველების დროს იწარმოება. მათი კომპონენტის ჩვეულებრივი მნიშვნელობები არ თანხვდება მთელი კონსტრუქციის მნიშვნელობას. გარდა ამისა, ენაში არსებობს მთელი რიგი მზა წინადადებებისა, რომლებიც აფორიზმულად გამოხატავენ რაიმე ცხოვრებისეულ მსჯელობას. ასეთი ფრაზების ციტირებას ენის მატარებლები (ენის მკვიდრები) ახდენენ საჭირო შემთხვევაში. საუბარია ანდაზებზე, აფორიზმებზე, გამონათქვაზე:

Del dicho al hecho hay gran trecho - ნათქვამიდან გაკეთებამდე დიდი მანძილია;

Más vale tarde que nunca - სჯობს გვიან, ვიდრე არასდროს;

Más vale un toma que dos te daré - ხვალინდელ ქათამს დღევანდელი კვერცხი ჯობია;

Amor con amor se paga - სიკეთეს სიკეთით პასუხობენ;

Todo es bien lo que acaba bien - კარგია ის, რაც კარგად მთავრდება;

La paciencia es la llave de todas las puertas - შრომა და მოთმინება ყველაფერს გადახარშავს;

No hay rosas sin espinas - ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრეფია;

Los dichosos no cuentan las horas - ბედნიერები დროს არ უყურებენ;

Allá van los pies donde el corazón está - ფეხებს იქ მივყავართ, სადაც გულია და ა. შ.

ეს აფორიზმებიც ესპანური ენის მყარი შესიტყვებებია. ყველა ეს სტაბილური შესიტყვება და მათში გატარებული აზრი ყველა ენის მკვიდრისათვის კარგადაა ცნობილი. ესპანელმა იცის, რომ tomar las de Villadiego ნიშნავს “მოკურცხვლას, მოუსვა მთელი ძალით”, რომ luna de miel არის “თაფლობის თვე”, ხოლო ანდაზას más vale un toma que dos te daré ამბობს მაშინ, რომ უნდა გამოხატოს, რომ ურჩევნია მცირე მოცემულ მონეტში, ვიდრე უფრო დიდი მომავალში (დღევანდელი კვერცხი ხვალინდელ ქათამს).

ფრაზეოლოგია ენათმეცნიერების დარგია, რომელიც შეისწავლის მყარ სიტყვაშეთანხმებებს, მათ წარმოშობა-განვითარებასა და ფუნქციონირებას ენის სისტემაში. მის ამოცანას შეადენს სიტყვაშეთანხმებების ფორმების, მათი მნიშვნელობებისა და გრამატიკული ფუნქციის ანალიზი, მათი სინონიმური კავშირებისა და ვარიანტების განსაზღვრა, სტილისტური და ემოციონალურ-ექსპრესიული დახასიათება, გარდაქმნის მეთოდები მეტყველებაში, ფრაზეოლოგიური ლექსიკონების შედგების პრინციპების შემუშავება და ა. შ. ფრაზეოლოგია ჩამოყალიბდა ლექსიკოლოგიის ფარგლებში და დიდი ხანი არ არის, რაც ცალკე დისციპლინად ჩამოყალიბდა. თუმცა, ეს არ ნიშნავს, რომ ლექსიკოლოგიას არ სჭირდება სიტყვის ეკვივალენტური მყარი შესიტყვებების ზოგადი ანალიზი. ბუნებრივია, აღნიშნულ დამხმარე სახელმძღვანელოში განხილული იქნება სწორედ ასეთი მყარი კონსტრუქციები და არა ანდაზური ტიპის გამონათქვამები.

ფრაზეოლოგიზმების ძირითად ლექსიკო-სემანტიკურ და გრამატიკულ ნიშნებს შორის საჭიროა გამოვყოთ:

- I. პირველ რიგში, ფრაზეოლოგიზმების ლექსიკალიზურობა ანუ ისინი სიტყვების მსგავსად, ჩართულია ენის ლექსიკურ შედგენილობაში არსებითი სახელების, ზედსართავების, ზმნებისა და სხვა მეტყველების ნაწილების ეკვივალენტურად;
- II. მათი კვლავ წარმოქმნა მეტყველებაში მზა ლექსიკური ერთეულების სახით;
- III. მათი სიმყარე, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ფრაზეოლოგიზმებს გააჩნიათ მუდმივი სიტყვიერი შემადგენლობა და რომ მათ კომპონენტებში ვლინდება განსაზღვრულ მორფოლოგიურ ფორმაში განმტკიცებისა და დამყარებული სინტაქსური რიგითობის შენარჩუნების გამოკვეთილი ტენდენცია.

მყარი გრამატიკული კონსტრუქციის შემადგენელ კომპონენტებს შორის შინაგანი სინტაქსური კავშირები ნეიტრალიზებულია. ამიტომ, მეტყველებაში ფრაზეოლოგიური ერთეული მთლიანობაში, სიტყვის მსგავსად ასრულებს ერთ სინტაქსურ ფუნქციას.

- IV. სემანტიკური მთლიანობა, რომელიც იმაში ვლინდება, რომ თითოეულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულში განმტკიცებულია განსაზღვრული განზოგადებული მთლიანი მნიშვნელობა. სწორედ ის რეალიზდება მეტყველებაში და არა ფრაზეოლოგიზმების შემადგენელი სიტყვების აზრი. ფრაზეოლოგიური ერთეულები შეიძლება მარტივი სიტყვების სინონიმები იყოს. მაგ.: tomar el olivo = huir, largarse.

ფრაზეოლოგიზმების აზრი შეიძლება გამოვლინდეს სიტყვაშეთანხმებების საშუალებითაც. მაგრამ, ამ შემთხვევაშიც, ფრაზეოლოგიზმების ერთეულის სემანტიკური შინაარსი ფარდობაშია არა მსჯელობასთან, არამედ სიტყვაშეთანხმებით გამოხატულ ცნებასთან. ამას ასაბუთებს შემდეგი მაგალითები:

luna de miel = primera época del matrimonio = თაფლობის თვე;

el talón de Aquiles – punto vulnerable = აქილესის ქუსლი;

una mina de oro – fuente inagotable = ოქროს ფსკერი;

pedra de toque – parte esencial = ქვაკუთხედი;

buscar una aguja en un pajar – buscar en vano = ნემსის ძებნა თივის ზვინში;

verter lágrimas de cocodrilo – lamentar con hipocrecia = ნიანგის ცრემლები და სხვ.

უფრო მართებული იქნებოდა მყარი გრამატიკული მნიშვნელობისათვის, კომპონენტების მთლიანად ახლებური გააზრებით, გვეწოდებინა კონსტანტო-ფრაზული ანუ ფრაზეოლოგიური. ენის მკვიდრები (ენის მატარებლები) მათ ისევე გაიაზრებენ, როგორც მარტივი სიტყვის მნიშვნელობებს.

V. ფრაზეოლოგიური ერთეულების იდიომატურობა, რომლის არსიც მჭიდრო კავშირშია სემანტიკური მთლიანობის ნიშან-თვისებასთან და იმაში ვლინდება, რომ ფრაზეოლოგიური ერთეულის ომონიმური თავისუფალი სიტყვაშეთანხმების ძირითად ნომინატურ მნიშვნელობათა რაოდენობა არ უდრის მათ მნიშვნელობას. იდიომატურ ნიშან-თვისებაში გამოხატულია სფეციფიურობა და, ხშირ შემთხვევაში, ამა თუ იმ ენის განუმეორებელი თავისებური ფრაზეოლოგიური სიმდიდრე. იდიომატიური ფრაზეოლოგიური ერთეულების ხარისხი მეტად განსხვავებულია. ფრაზეოლოგიზმის ტიპის მიხედვით, ის შეიძლება იყოს ძალიან მაღალი ან მნიშვნელოვნად შესუსტებული. იდიომატურობის ხარისხი გავლენას ახდენს ფრაზეოლოგიზმის სემანტიკურ მთლიანობასა და მის კვლავ წარმოებაზე.

VI. ფრაზეოლოგიური ერთეულებისათვის დამახასიათებელი შინაგანი ფორმის სიტყვიერი გამოხატვა. ეს ნიშან-თვისება ურთიერთკავშირშია წინამდებარესთან. ფრაზეოლოგიური

ერთეულები წარმოქმნილია თავისუფალი სიტყვაშეთანხმებებისაგან და სტრუქტურულად მათ უთანხმდებიან, ამიტომ მათი შინაგანი ფორმა წარმოადგენს ლექსიკოსემანტიკურ შინაარსს, რომელიც ფრაზეოლოგიური ერთეულის ჟღერადობის კონსტანტო-ფრაზულ მნიშვნელობასთან კავშირის სიმბოლოა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, შინაგანი ფორმა – ეს არის ფრაზეოლოგიური ერთეულის მოტივირებული მნიშვნელობა, რომელიც მიიღება აზრთა წარმომქმნელი თავისუფალი სიტყვაშეთანხმების შედარების საფუძველზე. თანამედროვე ენაში მყარი კონსტრუქციის შინაგანი ფორმა შეიძლება იყოს არამოტივირებული, როგორც, მაგალითად, შემდეგ ფრაზეოლოგიზმებში: entrar por uvas (რადაცაში მონაწილეობის მიღების გადაწყვეტილება) a pie juntillas (მტკიცედ, შეუპოვრად), dar quince y raya (ქამარში ჩატანება), echar las vacas (ცილის წამება, მოჭორვა), abate Pirricas (ქარაფშუტა, პიჟონი) და სხვ. ამ შემთხვევაში ფრაზეოლოგიზმის იდენტური თავისუფალი შეთანხმება ან აზრს არის მოკლებული ან კიდევ არ გააჩნია ფრაზეოლოგიზმის მნიშვნელობასთან შედარებისას დადგენილი რეალური გამოხატულებითი ასოციაცია. სხვა ფრაზეოლოგიურ მყარ კონსტრუქციებში შინაგანი ფორმა მოტივირებულია. ასეთ ფრაზეოლოგიზმთან მიმართებაში, თავისუფალი შეთანხმება აღიქმება, როგორც აზრობრივი, მეტაფორული, ფრაზეოლოგიზმის მოტივირებულად გამოხატული მნიშვნელობა. რასაკვირველია, თუ არ არის ცნობილი ფრაზეოლოგიზმის ერთეულის საყოველთაოდ მიღებული აზრი, მაშინ მისი შინაგანი ფორმა უმეტესად მხოლოდ შედარებითია და უზუსტო. ფრაზეოლოგიური კონსტრუქციის hacer tragar la píldora - შინაგანი ფორმა აღიქმება, როგორც “მძიმე მდგომარეობის შემსუბუქება, ვიღაცისათვის დახმარების გაწევა”, მაგრამ ფრაზეოლოგიზმს გააჩნია საპირისპირო მნიშვნელობა: “ვიღაცას გაუკეთო, უთხრა რაღაც არასასიამოვნო”.

ამგვარად, თანამედროვე ენაში ყველა შინაგან ფორმას არ გააჩნია განმარტებითი უნარი. თუმცა, ფრაზეოლოგიზმის წარმოქმნის პერიოდში ის მოტივირებდა მის მნიშვნელობას. მაგრამ დროთა განმავლობაში ეს მოტივაცია, სხვადასხვა მიზეზთა გამო (ერთ-ერთი კომპონენტის ამოვარდნა, სემანტიკის შეცვლა, კონსტრუქციის შემადგენელი სიტყვების არქაიზაცია, გრამატიკული ცვლილებები), შეიძლება დაკარგულიყო.

თუმცა, არის ისეთი ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომელთა შინაგანი ფორმა ეყრდნობა მხოლოდ ერთ ახლადგააზრებულ კომპონენტს, რადგან ფრაზეოლოგიზმის

დანარჩენი მნიშვნელობები (თუმცა, დაქვემდებარებული კონსტრუქციის მთელ სემანტიკაზე) გამოიყენება თავის ჩვეულებრივ მნიშვნელობებში. მაგალითად, გამოთქმაში: poner en libertad, coger miedo, dar de bofetadas, miedo cervical მეტაფორიზებულია მხოლოდ poner, coger, dar და cervical კომპონენტები, მსგავსი ფრაზეოლოგიური კონსტრუქციები იმყოფებიან თავისუფალი სიტყვაშეთანხმების ზღვარზე, მაგრამ ჩვეულებრივ არ გადადიან მას. ასეთი ფრაზეოლოგიზმებიდან აზრის გამოტანა, შემადგენელი სიტყვების მიხედვით, სირთულეს არ წარმოადგენს.

VII. ფრაზეოლოგიზმების ლექსიკოლოგიური მარკირება, რომელიც იმაში ვლინდება, რომ მათ გააჩნიათ ემოციონალურ-ექსპრესიული, შეფასებითი და სტილისტური ელფერი, მიეკუთვნებიან წიგნიერ, სასაუბრო, ჟარგონულ და დიალექტურ ლექსიკას და წარმოადგენენ ნეოლოგიზმს ან მოძველებულ კონსტრუქციას. მსგავსი მარკირება შეიძლება წინააღმდეგობაში მოვიდეს ფრაზეოლოგიზმის წარმომქმნელი სიტყვების მარკირებასთან. მაგალითად, გამოთქმა poner en berlina (სასაცილო მდგომარეობაში ჩაყენება) გამოყენებულია თანამედროვე სალიტერატური ენაში. თუმცა, მასში შესულია მოძველებული სიტყვა berlina (ეკიპაჟის სახეობა). სასაუბრო ფრაზეოლოგიზმი de pelo en pecho (მამაცი, გულადი), სასაუბრო დიალექტი ponerse morado (ბევრის ჭამა, სანსვლა) ან ჟარგონული გამოთქმა pegarle al corto (ნარკოტიკების მიღება) განსხვავებულია თავისი სტილისტური ფარდობითობით. თუმცა, ყველანი წარმოიქმნენ ჩვეულებრივი ლიტერატურული სიტყვებისაგან.

ზემოთ თქმულიდან გამომდინარეობს, რომ ფრაზეოლოგიური ერთეულები თავისი ხასიათით ამჟღავნებენ მნიშვნელოვან მსგავსებას სიტყვებთან: ისინი კვლავ იწარმოებიან საუბარში, გააჩნიათ მთელი კონსტრუქციისათვის დამახასიათებელი მნიშვნელობა, გრამატიკულად შეესაბამებიან ამა თუ იმ მეტყველების ნაწილს, გააჩნიათ შინაგანი ფორმა, სიტყვების მსგავსად მეტყველებაში ასრულებენ წინადადების წევრის ფუნქციას, აღენიშნებათ სტილისტური მარკირება და შედიან სიტყვიერ სინონიმურ რიგებში. მაგრამ, ამასთან ერთად, ფრაზეოლოგიზმები რჩებიან თავისებურ, ენის ლექსიკური შედგენილობის სპეციფიურ ერთეულებად, რომლებიც განსხვავდებიან სიტყვებისაგან. მთავარია ის, რომ ნებისმიერი სიტყვა, მარტივი თუ რთული, ყოველთვის წარმოადგენს სრულად გაფორმებულ ენობრივ ერთეულს. სიტყვის კომპონენტები გრამატიკულად ფორმდება ერთჯერადად, ხოლო ნებისმიერი ფრაზეოლოგიური ერთეული, სიტყვაშეთანხმების მსგავსად, გრამატიკულად ცალკე გაფორმე-

ბულია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ის შედგება, არა ნაკლებ, ორი სიტყვისაგან და ყოველ სიტყვას გააჩნია თავისი გრამატიკული გაფორმება, თავისი მახვილი და კვლავ რჩება სიტყვად. სიტყვის გამოყენება ფრაზეოლოგიურ ერთეულში – ეს მხოლოდ მისი სპეციფიური გამოყენებაა. ფრაზეოლოგიური ერთეულების ცალკე გაფორმება ქმნის განსაკუთრებულ (სიტყვისაგან განსხვავებულ) შესაძლებლობებს მისი ემოციონალურ-ექსპრესიული მიზნით გამოყენებისათვის.